

УДК 35.071: 321.01

Петровський Петро Михайлович,

Доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри публічного адміністрування
та іноземних мов Львівського регіонального
інституту державного управління Національної
Академії державного управління при
Президентіві України

Гуманітарна парадигма як теоретико-методологічна модель діяльності соціального суб'єкта

Розглянуто зміст гуманітарної парадигми як теоретико-методологічної моделі наукового дослідження та діяльності в суспільно-політичній сфері. Розкрито основні настанови гуманітарної парадигми, що дозволяє відтворити єдність об'єктивних та суб'єктивних аспектів діяльності соціальних суб'єктів та узгодити гносеологічні, аксіологічні та практичні складові сучасних трансформаційних змін.

Ключові слова: парадигма, парадигмальний підхід, гуманітарна парадигма, теоретико-методологічна модель, діяльність соціального суб'єкта.

Petrovskyu Petro

Humanitarian paradigm as a theoretical and metodological model of social subject's activity.

The content of humanitarian paradigm as a theoretical and methodological model of scientific research and activity in a social and political sphere is considered. The basic recommendatons of humanitarian paradigm are explored, that allows us to reproduce the unity of objective and subjective aspects of activity of social subject and to coordinate gnoseological, axioloical and practical costituents of modern transformation changes.

Keywords: paradigm, paradigmatic approach, humanitarian paradigm, theoretical and methodological model, activity of social subject.

Постановка проблеми. Відправним пунктом цієї статі є проблема пошуку адекватної сучасним викликам методології розбудови українського суспільства та держави, формування за її допомогою ефективною системи суспільних відносин та забезпечення розвитку відповідно до сучасних цивілізаційних тенденцій. Аксіомою цього пошуку служить положення, згідно з яким сучасна методологія суспільно-політичної діяльності має відповідати принципу демократизму, тобто поєднувати інтереси держави, окремих соціальних груп та людини. Проблема ефективною методології особливо гостро стоїть на сучасному етапі становлення української держави,

коли відбувається досить складний перехід від радянського минулого до демократичного майбутнього, здійснюються практичні кроки реформування соціальної системи. Вчорашня практика орієнтації на загальну ідею комунізму (ідеократія), єдині для суспільства цінності (тоталітаризм) та керівну роль комуністичної партії (партократія) доповнювалася з боку народних мас патерналістською психологією та відчуженням більшості людей від держави. За таких умов функціонування державних установ набуло надмірних бюрократичних і технократичних проявів, а соціальна активність громадян зводилася до формального відбування колективних заходів.

Сучасний досвід демократичного устрою орієнтує не лише на впровадження принципу народовладдя, але й на ствердження нових соціальних цінностей, серед яких пріоритетне значення набуває людина – громадянин і особа. Проте українська практика формування взаємин “держава - людина” демонструє значну непослідовність і невизначеність. Тому за умов відсутності належного модернізаційного впливу з боку держави на утворення особистісних пріоритетів розвитку, зберігається домінування вчорашніх стереотипів. Проблема невідповідності проголошених демократичних основ розвитку суспільства і реального стану утвердження людських цінностей зумовила формування *мети* дослідження – розкрити зміст гуманітарної парадигми та її значення теоретико-методологічної моделі діяльності соціального суб’єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття парадигми набуло вельми широкого використання в теорії природничих наук у силу акцентування уваги на таких важливих аспектах методології як її підтвердження досвідом, концептуальна визначеність, логічна послідовність і визнання більшістю учасників певного процесу [11]. Таке розуміння дозволило поширити парадигму на соціальну і гуманітарну сфери пізнання та діяльності. Для прикладу, поняття «парадигма» набуло сталого використання у філософії [10], політології [4; 12] та психології [18]. Воно

застосовується для аналізу змін соціальних установок у маркетинзі і менеджменті [14, с. 90]. Парадигма як загальне бачення, що поділяється членами певної спільноти на рівні «глибинної структури» базових цінностей та переконань» визначає якість основних суспільних відносин і їх зміна приводить до суттєвих соціальних трансформацій [4, с. 209]. Поняття парадигми використовується також для дослідження державно-управлінських процесів як методологічна модель впливу на соціальний розвиток [1, с. 243; 15]. Проте парадигмальний підхід не став системною методологією дослідження суспільно-владних відносин, не набув належного застосування у соціальній практиці. Тим самим до *невирішеної раніше проблеми* слід віднести застосування можливостей гуманітарної парадигми як теоретико-методологічної моделі діяльності соціального суб'єкта у всіх сферах суспільства.

З урахування сказаного *мета* цієї статті може бути сформульована як розкриття змісту гуманітарної парадигми та її вимог щодо діяльності соціального суб'єкта. Досягнення цієї мети можливе шляхом виконання таких *завдань*:

- визначити основні характеристики гуманітарної парадигми як теоретико-методологічної моделі діяльності;
- сформулювати основні настанови гуманітарної парадигми щодо суспільної діяльності, необхідність враховувати теоретичний і практичний досвід вчення про людину;
- розкрити важливість практичної реалізації гуманітарної парадигми для сучасного розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення поставленої проблеми необхідно розпочати з деяких попередніх пояснень ключових термінів. Так, під соціальним суб'єктом розуміється сукупність свідомих учасників суспільно-політичних процесів, діяльність яких спрямована (насамперед через управлінський вплив) на зміну існуючого стану. Соціальний суб'єкт включає активність індивідуальних суб'єктів, що переслідують власні

часткові інтереси і спорадично (якщо не побічно) впливають на загальний процес змін. Масовість індивідуалістичної активності посилює значимість досягнення ідентичності розумінь і дій учасників соціальних процесів.

Загальновідомо, що парадигмою потрібно вважати типовий прояв або загальноприйняту методологічну модель, що поділяється більшістю представників певної сфери діяльності, відтворює основні вимоги до взаємодії із певною предметною сферою та формує норми активності суб'єкта. На сьогодні парадигма характеризується здійсненням таких функцій:

- включає не тільки знання суб'єкта, але й спосіб вирішення проблеми чи прийняття рішення;
- дає цілісну й послідовну відповідь на питання “що?” і “як?” робити для досягнення потрібного результату;
- спирається на наукові знання, за основу скерування практичної діяльності бере апробовані попередньою практикою принципи і способи дії.

Попри багатозначність поняття “парадигма”, для нашого аналізу важливо зафіксувати той незаперечний факт, що за множиною його вживань стоїть формально-логічний зміст, який фіксує досить абстрактне значення методологічної моделі. До її типових ознак (категорій) відносяться такі, як основоположна ідея чи концепція, мотив, мета та засоби (методи й ресурси) досягнення результату. Власне зміст кожної із вказаних категорій може бути своєрідним індикатором ставлень соціальних суб'єктів до політичних змін, мірою їх інтегрованості у процес спільної діяльності тощо. Проте парадигмальна визначеність діяльності соціального суб'єкта полягає в органічній єдності всіх категорій, іншими словами – в послідовності і несуперечливості між проголошеними цінностями і способами їх досягнення.

Ще більш неоднозначним є трактування гуманітарної парадигми як теоретико-методологічної моделі діяльності. Нами проводиться думка, що

гуманітарна парадигма є сучасною, цілісною формою реалізації гуманітарної методології [16]. Остання почала зароджуватися в стародавні часи і окремі людинознавчі ідеї властиві більшості відомих мислителів. Проте на той час вона носила спорадичний характер, була доповненням до інших основних методологій. Підпорядковане значення гуманітарної методології зберігалось впродовж віків і, попри значний гуманістичний потенціал епохи Відродження, людина трактувалася як невіддільна частина єдиного цілого, зовнішньо детермінована й підпорядкована нівелюючому впливу соціуму. Її відношення до держави визначалося як роль підданого щодо суверену.

Мислителем, що започаткував нове розуміння людини, надав їй статус самодостатнього і самодетермінованого агента суспільних процесів був І. Кант. Він обґрунтував висновок, за яким сутністю людини є свобода та розкрив особливості її здійснення у суспільстві. Засобами забезпечення свободи людини є її атрибутивні здібності – розсудок і розум, віра і воля та їх властивості – здатність синтетичного судження, мораль і категоричний імператив, право і закон. Свобода самовизначення людської особистості гарантує відповідне ставлення до всіх проявів суспільного життя, перетворює людину на свідомого суб'єкта, відносно держави надає їй статус громадянина. Особливість методології І. Канта необхідно бачити у своєрідному діалектичному поєднанні класичних і посткласичних настанов, адже зведення сутності людини до свободи – це дань класичній однозначній визначеності. А розуміння свободи як можливості безконечного покладання нових предметних форм людської культури – це ознака постмодерного, плюралістичного за своєю суттю, підходу. Іншими словами, критичність раціоналізму І. Канта дозволила методологічно перевершити одновекторні конструкції Г. Гегеля і К. Маркса, які необхідно класифікувати як соціоцентричні та етатичні, а не людиноцентричні. Домінування держави над особистістю – це основоположна риса марксизму, з усіма можливими негативними наслідками від її практичного втілення.

Необхідно зауважити, що сам по собі людиноцентризм не гарантує адекватного розуміння взаємозв'язку особи, суспільства та держави, прикладом чого була волюнтаристська концепцію Ф. Ніцше, оскільки одне лише природно-стихийне воління лідера до влади (поза моральністю і раціональністю) приводить насамперед до свавільного нехтування інтересами простих людей з боку можновладців.

У другій половині ХХ століття під впливом феноменології та екзистенціалізму, а також загальних ідей сучасної посткласичної методології сформувалася гуманітарна парадигма. Насамперед її становлення відбувалося в гуманістичній течії психології, де гуманітарна парадигма на відміну від природничонаукової (як зведення психологічного світу людини до причинно-наслідкового зв'язку), розглядає цей світ як автономний, цілісний і самодостатній, що здатний вільно детермінувати людську діяльність. Така особистісно-центрована концепція внутрішнього світу суб'єкта знаходить своє логічне втілення у способах актуалізації та пізнається методами інтроспекції, самозвіту, включеним спостереженням, емпатичним слуханням, ідентифікацією тощо.

Здійснений в гуманітарній парадигмі розвиток уявлень про людину дає можливість зафіксувати такі найважливіші моменти сучасного її розуміння:

- способом буття людини є її діяльність як перевершення існуючих станів дійсності через свідоме формування і практичне досягнення мети, в якій проявляються всі її сутнісні сили;

- домінування практичної спрямованості людини на покращення свого становища та використання для цього всіх можливих (в межах раціонального і легітимного) засобів – досвіду, знання, віри, психологічних спонук тощо;

- врахування особистісно-унікальної сутності кожної людини, що визначає своє ставлення самостійно і вільно, може брати за основу своєї

діяльності й поведінки довільно вибраний пріоритет, покладатися як на знання, так і на ірраціональні засади;

– самодетермінація кожної особи реалізує її внутрішню цілісність і зумовлює відносну непередбачуваність її діяльності, що ускладнює завдання соціального суб'єкта та орієнтує його на врахування людських особливостей під час планування та реалізації будь-якої дії;

– діяльність людини здійснюється у предметному полі значень і цінностей культури, що впливає на людську особистість та вимагає від неї власного їх “прочитування”, виявлення потенційно існуючих ресурсів подальших змін;

– дієвим чинником досягнення потрібного результату людської діяльності є порозуміння між представниками різних культур, методологій, соціальних станів, стилів поведінки та управління, яке досягається відкритістю позицій учасників, їх вмінням знаходити раціональні основи комунікації.

Вказані особливості людини повністю відповідають концепції сучасного гуманітаризму та зумовлюють її відокремлення від поняття “гуманізм”. Можна констатувати, що гуманітаризм є конкретним проявом гуманізму і відрізняється орієнтацією на людинознавство, досвід практичного утвердження людських цінностей тощо. Тут варто погодитися із твердженням С. Серьогіна: “Залежно від характеру епохи гуманізм набуває спочатку харизматично-патріархальних рис, згодом перетворюється на гуманізм патріархально-аристократичного типу. За часів феодалізму має аристократично-ідеологічний характер, а за Нових часів і на сучасному етапі трансформується від ідеологічно-раціоналістичного до раціоналістично-гуманістичного, який складає демократичну основу суспільств відкритого типу” [17, с. 231]. Якраз такий, раціоналістично обґрунтований гуманізм визначає основний зміст гуманітарної парадигми та має бути основою діяльності кожного соціального суб'єкта.

Таким чином, співвідношення між гуманізмом і гуманітаризмом можна визначити так:

– ці поняття співвідносяться як ціле чи родове (гуманізм) і частина чи особливе (гуманітаризм);

– в контексті діяльності соціального суб'єкта їх взаємозв'язок набуває особливого статусу – гуманітаризм є основним змістом соціальної дії, а гуманізм – доповнюючим, оскільки останній в силу безмежності проявів любові до людини може мати досить абстрактний характер (релігійний, космополітичний тощо), а його утвердження досить часто переростало у практику тоталітаризму, коли окрема особа втрачала свою цінність;

– гуманізм важко звести до нормативно-правової бази, як правило, він залишається на рівні етичних вимог, що складно регламентуються на загально соціальному рівні.

Також варте уваги існуюче в науковій літературі ототожнення гуманітарної парадигми з антропологічною, що, на нашу думку, потребує додаткового роз'яснення. Дійсно, гуманітарний підхід є близьким за змістом до антропології, яку можна визначити як вчення про природу людини, її окремі властивості тощо. Відомі українські філософи стверджують, що антропологічні міркування про людину поширені були у моралі, релігії, історії, біології і тому “склався цілий ряд філософських антропологій, і всі вони слухні, всі мають своє значення, адже відображають різні сторони людини як надзвичайно складної істоти” [3, с. 11]. Такий широкий формат розуміння людини в антропології не гарантує від редукації її до окремих, абстрактно зафіксованих властивостей. Наприклад, бігевіористське пояснення зміни поведінки зміною ситуації цілком відповідає антропологічним настановам, але суперечить сучасним науковим досягненням у розумінні людини. На нашу думку, сучасна гуманітарна методологія є особливою формою застосування антропологічного підходу, що здійснюється таким чином:

По-перше, на противагу антропології, що насамперед розглядає людину як природну істоту, гуманітарний підхід ґрунтується на цілісному врахуванні її властивостей, де природна складова виступає поряд із соціальною, духовною та особистісною.

По-друге, гуманітарна методологія ґрунтується на розумінні людини засобами науки, використовує апробовані досвідом знання. З огляду на покладання людиною своєї сутності-свободи у безконечних проявах така редукція є виправданою у межах раціонального продукування нових форм, до якого необхідно віднести і діяльність соціального суб'єкта.

По-третє, засобами відтворення сутнісних проявів людини в антропології можуть бути всі елементи культури – образ, віра, інтуїція, в той час як методи гуманітарного підходу обмежуються можливостями логічної рефлексії, до яких відносяться аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія й моделювання тощо.

По-четверте, в доповнення до гносеологічного спрямування антропології, гуманітарна методологія орієнтує на практичне ставлення до людини, формує способи оптимальної взаємодії з нею.

Все сказане доводить перевагу гуманітарного підходу над антропологічним в контексті нашого розгляду соціальної діяльності. Вказані характеристики дають можливість класифікувати гуманітарну парадигму як спосіб самовизначення суб'єкта через встановлення пріоритету цінності людського розвитку, що виявляється у формулюванні й дотриманні таких основоположних принципів:

- верховенства прав і свобод особи, утвердження і забезпечення яких є “головним обов'язком держави” [8, ст. 3] і всіх прогресивних сил суспільства;

- встановлення паритетних, суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками суспільних процесів, зокрема між представниками влади і громадянами;

– служіння влади громадянину, що у сучасному контексті здійснюється у формі відкритості влади і зведення її до публічного адміністрування;

– пошани до кожної особи, її інтересів, бачень і прагнень; толерантного ставлення до особистісних мотивів діяльності й поведінки;

– гарантування легітимних і об'єктивно-конкурентних умов розвитку кожної особи у будь-якій сфері соціальної діяльності.

Найбільш типовим зразком поширення гуманітарної методології в окремій прикладній науці та сфері соціальної діяльності (і водночас набуття нею парадигмального значення) може бути педагогіка. “Зразковість” педагогіки полягає в тому, що в ній, на нашу думку, гуманітарні цінності мають глибші традиції [7; 19], стверджуються в більш очевидній та масштабнішій формі. Насамперед змістовно близькою до гуманітарної є особистісна або людиноцентрична парадигми в педагогіці [5; 6] та управлінні освітою [9; 13]. Суть справи не змінюється також від визначення гуманітарної парадигми як дитиноцентризму, ”оскільки її центральним системоутворювальним чинником є людська особистість як особистість індивідуально-неповторна, спрямована на вільну реалізацію свого творчого потенціалу” [2, с. 15].

Висновок. Необхідно констатувати, що гуманітарні знання та цінності у цивілізаційному полі сучасної культури існують не лише на рівні уможлядних концептів, вони все більш повно входять у безпосередню практику людського спілкування та соціальних перетворень. Попри складні історичні колізії, теоретико-методологічною основою діяльності соціального суб'єкта стає гуманітарна парадигма як єдність сучасного людинознавства та гуманних засобів трансформаційних змін.

Література.

1. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) [Текст] / Г. В. Атаманчук: Учебное пособие. – М.: ОАО «НПО « Экономика». 2000. – 302.

2. Береснев А. А. Особистісно орієнтовані технології у контексті сучасної парадигми освіти [Текст] А. А. Береснев // Гуманітарні науки, 2006, № 1 – С. 11 – 16.
3. Булатов М. О. Філософська антропологія в контексті сучасної епохи [Текст] / М. О. Булатов, В. П. Загороднюк, К. С. Малев, Л. А. Солонько. — К. : Стилос, 2001. — 245 с.
4. Говлет Міхаель, Рамеш Магадеван. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики [Текст] / Перекл. з англ. О. Рябова. – Львів: Кальварія, 2004 – 264с.
5. Горшкова В. В. Костецкий В. В. Образование взрослых: смена парадигмы на рубеже тысячелетий [Текст] / В. В. Горшкова, В. В. Костецкий // Педагогика. — 2009. — № 5. — С. 41—47.
6. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти [Текст] : монографія / кол. авт. — К. : Педагогічна думка, 2007. — 333 с.
7. Дьюї Дж. Психологія і педагогіка мышлення [Текст] / Дж. Дьюї. — Берлін : [б. и.], 1922. — 192 с.
8. Конституція України [Електронний ресурс]: Прийнята на п'ятій сесії верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Режим доступу : www.portal.rada.kiev.ua.
9. Кремень В. Г. Индивидуализация личности и коллективность [Текст] / В. Г. Кремень // Философская и социологическая мысль [Текст]. — 1990. — № 12. — С. 77—81.
10. Крымский, Сергей Борисович. Научное знание и принципы его трансформации [Текст] С.Б. Крымский. - К.: Наукова думка, 1974. – 203 с.
11. Кун Т. Структура научных революций [Текст]: Перев. с англ. И. З. Налетова. – М.: Прогресс, 1975 – 278с.
12. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки і проблеми становлення та розвитку [Текст] : Ю. Левенець. – К.: Стилос, 2001. – 585 с.
13. Луговий В. І. Десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління [Текст] / В. І. Луговий ; Нац. ак. держ. упр. при Президентіві України. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — 366 с.
14. Макиавелли, маркетинг и менеджмент. [Текст] – СПб.: Питер, 2004. – 272 с.
15. Методологія державного управління [Текст]: Словник-довідник / Укладач В.Д. Бакуменко (кер. колект. авторів). – К.: НАДУ, 2004. – 196 с.
16. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління [Текст] : монографія / П. М. Петровський. — Львів : ЛІДУ НАДУ, 2008. — 252 с.
17. Сergyо́гін, М. С. Державний службовець у взаємовідносинах влади і суспільства [Текст] : дис. на здоб. ст. д-ра н. з держ. упр. / М. С. Сergyо́гін ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К. : НАДУ, 2004. — 347 с.
18. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека [Текст] : В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев: Введение в психологию субъективности. - М.: Школа-Пресс, 1995. - 384 с.
19. Ушинський К. Д. Человек как предмет воспитания [Текст] : К. Д. Ушинський. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 5. – М.: Педагогика, 1990. – 528 с.